

SvD OPINION

Kungafamiljen och Palme är inte rättslösa

I satir och samhällskritik kommer den konstnärliga friheten och yttrandefriheten lätt i konflikt med rätten att slippa bli utsatt för förtal. Men både personerna på pizzabilden och Olof Palmes anhöriga har alla möjligheter att väcka enskilt åtal, skriver tryckfrihetsexperten Nils Funcke.

17 november 2012 kl 01:26 , uppdaterad: 17 november 2012 kl 08:20

BRÄNNPUNKT | FÖRTAL

Det går visserligen att i satirens, konsten och samhällskritikens namn våldföra sig på verkligheten.

Satir är svårt. Den ska handla om en samhällsföreteelse eller gissla verkliga händelser och verkliga personer. Därtill ska föremålet för eldgafflarnas stick ha allmänt intresse. Satir kan vara direkt och övertydlig eller subtil och underfundig. Övertydligheten övergår lätt i plumphet medan det subtila kan bli så introvert att få förstår.

Att skapa dramatiserad samhällskritik är också svårt. Hur långt får tolkningen av verkligheten gå innan det bara blir dramatik? Finns inget ben kvar i verkligheten ersätts det

Men inte på människor.
Nils Funcke

eftersträvade engagemanget och upprördheten i värsta fall med en djup suck från publiken.

När satir som biter och samhällskritik som engagerar möter juridiken slår det gnistor. Den konstnärliga friheten och allas rätt till yttrandefrihet hamnar i konflikt med allas rätt att slippa yttranden som utsätter någon för andras missaktning.

Det finns inte någon en gång för alla gjord avvägning mellan dessa intressen. Varje generation sätter sina gränser vilket avspeglar sig i lagstiftningen och den frivilliga etikprövningen.

Det går inte en dag utan konflikter mellan dessa intressen. Ibland blir det extra tydligt och allmänt diskuterat som nu senast i två aktuella fall.

Det ena gäller filmen Call girl av regissören Mikael Marcimain och manusförfattaren Marietta von Hausswolff von Baumgarten. I filmen har en bristfälligt anonymiserad Olof Palme och justitieminister Lennart Geijer sex med en minderårig med en ständigt närvarande Ebbe Carlsson som drar i trådarna.

Det andra är Elisabeth Ohlson Wallins bild på kungen, några av hans vänner och en före detta vän samt en av hovets tjänstemän. Deras ansikten är inklippta på en bild med en pizzabeströdd men i övrigt naken Camilla Henemark i centrum. I bildens nedre högra hörn skrubbar drottning Silvia febrilt med en rotborste på en intarsia i form av ett hakkors.

I bägge fallen tar skaparna ut svängarna. Att själva händelsen på pizzabilden aldrig har ägt rum förstår var och en. Men bilden gestaltar en hållning hos de på bilden levande och klart utpekade personerna i sina respektive roller. I Call girl har händelsen ägt rum men där har filmmakarna lagt till, dragit ifrån och dramatiserat för att engagera och uppröra. Huvudpersonerna i Call girl namnges inte men anonymiseras inte.

Det går visserligen att i satirens, konsten och samhällskritikens namn våldföra sig på verkligheten. Men inte på människor.

Att beskriva någon som brottsling eller lämna uppgifter som leder till att en person utsätts för andras missaktning är tillåtet. Det uppmuntras till och med men bara under förutsättning att det var försvarligt att lämna uppgifterna och de var sanna eller att den som spridit dem hade anledning att hysa tilltro till dem.

Rätten att slippa bli utsatt för förtal tillkommer inte bara levande utan också avlidna.

Vid bedömning av tryck- och yttrandefrihetsbrott ska juryn mer se till yttrandets syfte än till formen. Ett förfluget ord och ett gisslande montage eller en film som tar fel i någon detalj ska få passera om syftet var ”gott”, till exempel att blottlägga strukturer.

Att felaktigt bli utpekad som brottsling eller bli sammankopplad med kriminella personer innebär en påtaglig risk för de flesta att dra på sig allmänhetens eller den närmaste omgivningens missaktning.

Personerna på pizzabilden inklusive kungen och drottningen är inte rättslösa. Inte heller Olof Palme är rättslös eftersom de anhöriga har möjlighet att vakta och värna hans minne.

De har alla möjlighet att väcka enskilt åtal för förtal. Förutsättningarna att nå framgång varierar. Drottningen torde inte ha en chans medan tjänstemannen på pizzabilden, hovets presschef Bertil Ternert, kanske kan ha det. Bilden av den skrubbande drottningen kan försvaras med hennes försök att förringa pappans medlemskap i nazistpartiet samt slutsatserna i den av drottningen initierade utredningen om förhållandena när Walther Sommerlath tog över företaget från en judisk affärsman som måste lämna Tyskland. Vad gäller Bertil Ternert har han veterligt aldrig deltagit i några besök på obskyra krogar. Men på Elisabeth Ohlson Wallins bild hamnar han nu i lag med den före detta kriminelle Mille Markovic. I dennes sällskap hör väl egentligen bara Anders Lettström hemma.

När det gäller Olof Palme är utpekandet av honom så tydligt och den handling han begår i filmen skam- och straffbelagd. Han utmålas som brottsling vilket är sårande för de anhöriga. Det ryms inom den konstnärliga friheten att påstå något sådant utan att ha belägg för det men knappast inom ramarna för yttrandefriheten.

Osvuret är bäst när det gäller utgången av tryck- och yttrandefrihetsmål. Och även om det vore säkrast att inte ”spekulera” för att inte riskera den egna trovärdigheten mår yttrandefriheten bäst av en offentlig diskussion.

När skildringen av en samhällsföreteelse går över gränsen tappar den ofta sin glöd. Det slutar lätt i en diskussion om något annat än det skaparen av verket ville. Det är Call girl ett tydligt exempel på.

Satiren och dramatiserad samhällskritik är nödvändiga för samhällets utveckling. Yttrandefrihetens gränser mår bra av att utmanas av det som gisslar, sårar och kränker. Men publiciteten och yttrandefriheten mår på sikt också bra av att vägas och prövas mot andra intressen som till exempel enskildas skydd mot förtal.

NILS FUNCKE

tryckfrihetsexpert, före detta sekreterare i Yttrandefrihetskommittén

Fler debattartiklar om yttrandefrihet:

lö 13 okt ”Rätten gör det inte lämpligt att säga allt”

lö 6 okt ”Kungabilden är vuxenmobbing”

to 27 sep ”Osmakligt att EU inte värnar yttrandefrihet”

on 10 okt ”Även journalister måste tåla kritik”

ti 9 okt ”Otäcka tongångar kring yttrandefrihet”

fr 28 sep ”Är Muhammed heligare än Jesus?”

